

УДК 94:630(477)"19"

DOI: 10.24919/2312-2595.3/45.203984

Володимир ШУЛЬГА

доктор історичних наук, старший науковий співробітник, сектор наукознавства Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН, вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, Україна, індекс 03127 (shulhavp@online.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9389-6691>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/C-7262-2019>

Бібліографічний опис статті: Шутьга, В. (2020). Концепція становлення і розвитку селекції сільськогосподарських тварин в УРСР у системі державного регулювання. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 3/45, 253–271. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.203984>.

КОНЦЕПЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СЕЛЕКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН В УРСР У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Метою статті є висвітлення аграрної політики радянського періоду щодо становлення й розвитку селекції сільськогосподарських тварин, порівняння різних схем функціонування селекційно-плеємної служби, вивчення їх впливу на ефективність стану галузі тваринництва в УРСР. Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах історичної достовірності, об'єктивності, всебічності, системному та комплексному підходах. Автором застосовано загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні історичні методи. Джерельна база дослідницького пошуку охоплює різноплановий матеріал, зокрема архівні документи, що висвітлюють історію централізації плеємної справи в УРСР, основні етапи її структуризації та професіоналізації. Наукова новизна статті полягає у тому, що вперше порівняно результативність діяльності різних координуючих структур у системі плеємної служби УРСР на різних етапах її функціонування; розкрито такі негативні тенденції державної політики

© Володимир Шутьга, 2020

ISSN 2312-2595 (Print) ISSN 2664-3715 (Online)

радянської держави, як командно-адміністративні методи, багатовідомчість управління, що призводили до дублювання наукової тематики. **Висновки.** Виділено основні періоди організації селекційно-племінної роботи в УРСР. Для періоду 1919–1941 рр. характерні її одержавлення, централізація та професіоналізація, формування мережі державних племінних господарств і репродукторів. Основне завдання періоду відбудови народного господарства (1945–1955) полягало у відновленні племінних ресурсів і подальшій структуризації племінної служби як організації, формалізації нових методів і прийомів селекційно-племінної роботи. Період 1956–1969 рр. означився реформуванням системи селекційної роботи на основі впровадження нових структурних одиниць – племінних заводів і державних станцій із племінної роботи та штучного осіменіння. Період 1970–1978 рр. пов'язаний із переведенням галузі на індустріальну основу, вдосконаленням організаційної структури племінної служби УРСР. У 1979–1980-х рр. запроваджено нові координуючі організації та методи селекції сільськогосподарських тварин за рахунок науково-технічного прогресу галузі, використання досягнень суміжних природничих наук.

Ключові слова: історія сільськогосподарської дослідної справи; аграрна політика; тваринництво; селекція сільськогосподарських тварин; племінна справа.

Volodymyr SHULHA

PhD hab. (History), Senior Researcher, Science Studies Sector of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, 10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, Ukraine, postal code 03127 (shulhavp@online.ua)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9389-6691>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/C-7262-2019>

To cite this article: Shulha, V. (2020). Kontseptsiiia stanovlennia i rozvytku selektsii silskohospodarskykh tvaryn v URSSR u systemi derzhavnoho rehuliuвання [Concept of formation and development of farm animal breeding in the Ukrainian SSR in the system of public regulation]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 3/45, 253–271. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.203984> [in Ukrainian].

CONCEPT OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF FARM ANIMAL BREEDING IN THE UKRAINIAN SSR IN THE SYSTEM OF PUBLIC REGULATION

Summary. The purpose of the article is to cover the agrarian policy of the Soviet period on the formation and development of farm animal breeding, compare different schemes of functioning of selection-breeding service, study its impact on the efficiency of the livestock industry in the Ukrainian SSR. The research methodology is based on the general scientific principles of historical reliability, objectivity, comprehensiveness, systematic and comprehensive approaches. The author used general scientific, interdisciplinary and special historical methods. The source base of the research covers a variety of material, including archival documents highlighting the history of the centralization of livestock breeding in the Ukrainian SSR, the main periods of its structuring and professionalization. The scientific novelty of the article is that for the first time it compares the effectiveness of the activities of different coordinating structures in the system of breeding service of the Ukrainian SSR at different periods of its functioning and reveals such negative tendencies of the public policy of the Soviet state as command-administrative methods, multi-departmental management, which led to duplication of scientific themes. Conclusions. The article highlights the main periods of organization of selection-breeding work in the Ukrainian SSR. The period 1919–1941 is characterized by its nationalization, centralization and professionalization, as well as formation of a network of state breeding farms and reproducers. The main task of the period of reconstruction of the national economy (1945–1955) was to restore breeding resources and further structuring the breeding service as an organization, formalizing the new methods and techniques of livestock breeding. The period 1956–1969 was marked by the reform of the system of selection work on the basis of the introduction of new structural units – breeding plants and state stations for breeding work and artificial insemination. The period 1970–1978 is associated with the transfer of the branch to an industrial basis, improving the organizational structure of the breeding service of the Ukrainian SSR. In 1979–1980, new coordinating organizations and methods of farm animal selection were introduced due to the scientific and technological progress of the branch, the use of the achievements of related natural sciences.

Keywords: history of agricultural research; agricultural policy; animal husbandry; selection of farm animals; livestock breeding.

Постановка проблеми. Галузі тваринництва належить провідне місце у функціонуванні агропромислового комплексу України. Його подальший розвиток розглядається як першорядна умова забезпечення продовольчої безпеки, стабільної соціально-економічної ситуації в країні та істотний резерв нарощування експортного потенціалу. Гарантоване збільшення обсягів виробництва валової продукції тваринництва, послідовне зростання її якості відповідно до світових стандартів можливе за подальшого розвитку селекційної науки. Законом України «Про племінну справу у тваринництві» (1993) до магістральних завдань селекційно-племінної роботи віднесено: створення та ефективне використання власних генетичних ресурсів; зростання конкурентоспроможності галузі тваринництва; функціонування державної системи селекції; інтенсивне використання у селекційному процесі кращого світового генофонду; збереження цінних вітчизняних порід, віднесених до категорії локальних і зникаючих тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організаційні моделі одержавлення племінної служби та становлення її первинної структури в період 20–30-х рр. в УРСР розглянуті О. Дем'яновським (2014). Питання розвитку селекції у скотарстві УРСР другої половини ХХ – початку ХХІ ст. із урахуванням впливу соціально-економічних, суспільно-політичних, технологічних, загальнонаукових і екологічних факторів знайшли відображення у наукових працях І. Бородай (2004), В. Бурката (Буркат & Бородай, 2006) та ін. Авторами проведено періодизацію еволюційного поступу наукової думки із селекції великої рогатої худоби, відображено внесок наукових установ у розроблення її основних стратегічних постулатів. Становить інтерес стаття М. Зубця та інших дослідників із узагальнення творчого наробку українських учених у розв'язанні питань селекції сільськогосподарських тварин на основі використання сучасних досягнень генетики та біотехнології (Зубець, Буркат, & Рубан, 2001). Однак досі залишається невивченим вплив державного регулювання на розвиток селекції у тваринництві радянського періоду, зокрема такі негативні тенденції, як централізація і багатовідомчість, адміністративно-командні методи управління.

Мета статті полягає у висвітленні аграрної політики радянської держави щодо становлення й розвитку селекції сільсько-

господарських тварин, порівнянні різних схем і стратегій функціонування селекційно-племінної служби, вивченні їх впливу на ефективність стану галузі тваринництва в УРСР.

Виклад основного матеріалу. Одержавлення селекційно-племінної справи в СРСР задеклароване Декретом про племінне тваринництво, затвердженим РНК РРФСР 19 липня 1918 р. Задля збереження та ефективного використання генетичних ресурсів країни, які проголошено народним надбанням, заборонено вивіз продуктивної місцевої худоби, племінні стада поставлено на державний облік і забезпечено фуражем. Ради робочих і селянських депутатів через земельні відділи створювали перші державні племінні господарства та репродуктори, племінні ферми, регламентували порядок використання у них плідників (Романенко, 1957, с. 16–17). Створено комісії для бонітування худоби, які залишали найбільш цінних тварин для інтенсивного розмноження (Дем'яновський, 2014, с. 51). Відповідно до прийнятого 27 січня 1920 р. декрету про племінних тварин, у трудових колективах у випадках їх нераціонального використання губернським земельним відділам надавалися повноваження щодо їх передачі в державну власність. На вироблення стратегії збереження вітчизняних племінних ресурсів спрямовувалися рішення Всеукраїнської зоотехнічної наради (1921), що закликала сконцентрувати селекційно-племінну роботу на власних породах, які дещо поступалися іноземним за господарсько-корисними ознаками, але мали очевидні переваги за адаптаційними якостями. Наприкінці 1922 р. в УСРР організовано державні племінні господарства великої рогатої худоби, управління та координування діяльністю яких здійснювало Украдгоспоб'єднання (Буркат & Бородай, 2006, с. 47–48).

Незважаючи на зазначені заходи, відсоток племінної худоби в УСРР все ще залишався низьким. Розвиток племінного тваринництва уповільнювався, оскільки його первинною базою були дрібні селянські господарства, нездатні забезпечити інтенсивну репродукцію продуктивної худоби, її раціональну годівлю й утримання. Державні племінні радгоспи проводили роботу з місцевими породами, але не могли забезпечити в повному обсязі парувальну мережу племінними плідниками високої якості. Кращі з них розподілялися між тваринницькими господарствами, що й склало

об'єктивні передумови для поліпшення наявної племінної бази в УСРР (Романенко, 1957, с. 24).

Централізації селекційно-племінної роботи сприяло ведення державних племінних книг. Так, у 1923 р. при Одеському сільськогосподарському товаристві їх започатковано для червоної степової худоби, у 1925 р. при Київській крайовій сільськогосподарській дослідній станції – для української білоголової худоби, у 1928 р. при Харківській крайовій сільськогосподарській дослідній станції – для сірої української породи. У 1929 р. Затверджено положення щодо відкриття державної племінної книги симентальської породи. Згодом при НКЗ УСРР створено державну структуру, що відповідала за ведення племінних книг для червононімецької та поліської худоби (Бородай, 2012, с. 68–69).

Спеціальною постановою РНК СРСР від 18 лютого 1930 р. затверджено рішення про організацію великих тваринницьких господарств, посилення селекційно-племінної роботи, підготовку кадрів, що поклало початок професіоналізації племінної служби. Для зростання продуктивності худоби в сільських місцевостях впроваджено зоомінімум. У районах, де тваринництво було пріоритетною галуззю сільського господарства, створювали мережу зооуповноважених. Племінний матеріал, отриманий державними племінними заводами, розподіляли між радгоспами і колгоспами для інтенсивної репродукції. У 1929–1930 рр. додатково організовано 20 державних племінних репродукторів вітчизняних порід худоби. Активізовано підготовку кадрів для наукового супроводу тваринництва, широко використовували передовий зарубіжний досвід. Відряджено необхідну кількість науковців за кордон для вивчення питань, пов'язаних із будівництвом тваринницьких господарств, залучалися іноземні спеціалісти для консультування на місцях і практичної участі в організації громадського сектору тваринництва в СРСР (Черненко & Смиртюков, 1967с, с. 180–182).

Юридично-правову базу одержавлення та централізації селекційно-племінної справи склали законодавчі рішення, які регламентували зоотехнічні вимоги до генетичних ресурсів країни. Зокрема, постановою РНК СРСР «Про мінімальні вимоги до поліпшення тваринництва» від 14 березня 1930 р. затверджено порядок парування племінних тварин (ЦДАВО України, ф. 4861, оп. 1, спр. 1, арк. 12–14).

Для реорганізаційного періоду характерне подальше розширення та структурування мережі племінних радгоспів за видовим і породним принципами. Намічено довгострокову державну програму будівництва тваринницьких ферм, створення належних умов для розвитку радгоспного тваринництва. За короткий період племінні радгоспи трансформувалися у великі підприємства, що відіграли відчутну роль у становленні племінного тваринництва в УСРР (ЦДАВО України, ф. 4861, оп. 1, спр. 1, арк. 14–16).

Роль координаційних структур виконували: Всесоюзна рада колгоспів і Всесоюзний тваринницький центр, що був у безпосередньому підпорядкуванні НКЗС СРСР. Водночас керівними організаційними центрами республіканського рівня залишалися: Об'єднання радянських господарств УСРР з мережею державних племінних розплідників і Центр тваринницької кооперації «Добробут». У першій половині 30-х рр. систему галузевих координаційних установ знову реорганізовано. Уккрадгоспоб'єднання розформовано, натомість створено галузеві племінні трести, що здійснювали науковий супровід за галузями тваринництва. Тваринницькі колгоспи також були у віданні Колгоспцентру. У 1933 р. кращі племінні радгоспи УСРР підпорядкувалися Українському племінному тресту (Дем'яновський, 2014, с. 51). Таким чином, уже в 30-ті рр. формалізовано основні принципи державної аграрної політики радянського періоду: централізацію та багатовідомчість управління на фоні застосування адміністративно-командних методів, що не сприяло результативній роботі галузевих наукових установ на місцях. Проведений нами аналіз планів і звітів про наукову роботу різних інституцій засвідчив значне дублювання наукової тематики.

Резолюцією червневого Пленуму ЦК ВКП(б) 1934 р. Констатовано неефективне використання наявних генетичних ресурсів. У зв'язку з цим проведено племінний облік поліпшеної худоби, впроваджено для кожного району, області, краю і республіки ведення єдиної книги племінної і поліпшеної худоби для запису чистопорідних тварин. Регіони найбільшого поширення чистопорідної худоби розглядалися як територіальні державні племінні репродуктори з організацією в них селекційно-племінної роботи, спрямованої на виведення продуктивних скороспілих порід з подальшим їх перетворенням на зразкового громадського

тваринництва. Передбачено довести кількість держплемрозплідників до 43, зокрема 17 – для великої рогатої худоби, 10 – для свиней і 16 – для овець (Бородай, 2012, с. 82–83).

Умотивовані заходи щодо поліпшення сектора племінного тваринництва в СРСР розроблені липневим пленумом ЦК ВКП(б) (1934). У цей період в УСРР відкрито 24 нові державні племінні репродуктори, а саме Молочанський, Тилигуло-Березанський, Каховський, Сталінський – для червоної степової; Гельмязівський, Прилуцький, Валківський – для симентальської; Лебединський – для швіцької; Градижський – для сірої української; Бородянський – для білоголової української порід. Затверджено як основний метод поліпшення місцевої безпорідної худоби її схрещування з поліпшувальними породами іноземної селекції (Дем'яновський, 2014, с. 52).

Наприкінці 1934 р. в СРСР проведено перший державний племінний облік худоби, розроблено принципи порідного районування на зразок рослинницької галузі. У результаті, навесні 1935 р. НКЗС СРСР затвердив поліпшувальні породи у межах різних республік і регіонів країни. У 1939 р. затверджено проект порідного районування великої рогатої худоби, свиней і овець. Як первинний елемент селекційно-племінної роботи, розглядалося планування, якому підлягали всі племінні господарства, області, регіони та цілі породи (Бородай, 2012, с. 82).

Подальші державні пріоритети пов'язувалися зі створенням колгоспних товарних ферм як основних репродукторів поліпшених порід племінної худоби, про що свідчить постанова VII з'їзду РНК СРСР від 6 лютого 1935 р. Її основними положеннями регламентовано, що випереджальну роль у піднесенні та розвитку громадського сектора тваринництва мають відіграти колгоспні ферми (Черненко & Смиртюков, 1967а, с. 512–518). Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про заходи з поліпшення розвитку суспільного тваринництва в колгоспах» (8 липня 1939 р.), встановлено мінімальну кількість продуктивної худоби для кожного племінного колгоспу. Доречно зазначити, що завдяки державному законодавчому регулюванню організаційної складової селекційно-племінної справи проведено масштабну роботу з поліпшення продуктивності худоби. Ліквідовано її безпорідність, збільшено поголів'я, хоча значна кількість колгоспів

все ще не мала тваринницьких ферм (Черненко & Смиртюков, 1967b, с. 713–715). Цього року створено нову координаційну структуру – Державну племінну інспекцію, у віданні якої були питання селекційно-племінної роботи в СРСР, впроваджено державне бонітування сільськогосподарських тварин різних видів. Таким чином, ще в довоєнний період в СРСР закладено основи становлення племінної справи як державної галузі, яка ґрунтується на принципах централізації та багатовідомчого управління. Сформовано добре структуровану мережу державних племінних репродукторів і тваринницьких господарств.

У роки німецько-радянської війни племінну базу тваринництва УРСР було частково евакуйовано. Основне завдання післявоєнного періоду полягало у відтворенні племінного поголів'я худоби. Відповідною постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) зобов'язано НКЗ СРСР на звільнених територіях збільшувати поголів'я худоби за рахунок контрактації і закупувлі молодняка у населення. У короткий термін відновлено племінні ферми, створено нові державні репродуктори та племінні радгоспи. При обкомах, крайкомах ВКП(б) і ЦК компартій союзних республік відкрито нові координаційні структури – відділи по тваринництву, якими взято на племінний облік наявну худобу за територіальним принципом (Черненко & Смиртюков, 1968с, с. 121–130). Однак відсоток порідної худоби в її загальному поголів'ї не збільшувався, що сповільнювало розвиток тваринництва. Виявлено й інші істотні недоліки, такі як неефективна організація вирощування племінних плідників, низький рівень селекційно-племінної роботи (Черненко & Смиртюков, 1968b, с. 572–577).

У подальшому для збільшення чисельності порідної худоби, зростання продуктивності громадського сектора тваринництва застосовували біотехнологічні методи. Важливого значення надавали комплектації пунктів штучного осіменіння плідниками, що отримали високу племінну оцінку, виробництву техніки для штучного осіменіння. У зв'язку зі спеціалізацією тваринництва виділено райони для розвитку молочного, м'ясного і молочно-м'ясного скотарства; сального та м'ясо-сального свинарства; тонкорунного і напівгрубововнового, м'ясо-вовнового, смушкового вівчарства. Затверджено перелік порід для інтенсивного розведення та поліпшення низькопродуктивної худоби на основі між-

порідного схрещування. Для виявлення цінних плідників поставлено завдання організувати у 1949 р. одну, а в наступному році дві державні контрольні станції для порідних випробувань свиней за скороспілістю. Створено нові племінні репродуктори для планових порід, відновлено ведення племінних книг.

Чергова постанова пленуму ЦК КПРС «Про збільшення виробництва продуктів тваринництва» (31 січня 1955 р.) зобов'язала Міністерство сільського господарства СРСР та Міністерство радгоспів СРСР поліпшити рівень селекційно-племінної роботи на основі зростання порідності та продуктивності худоби, забезпечити вирощування і раціональне використання племінних плідників у господарствах (Черненко & Смиртюков, 1968а, с. 168). За умов впровадження біотехнологічних методів виникла потреба в реформуванні організаційної структури племінної служби. За постановою Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого поліпшення племінної справи та штучного осіменіння в тваринництві» (березень 1958 р.) на базі племінних радгоспів, дослідних господарств наукових установ і навчальних закладів, кращих племінних ферм організовано державні та колгоспні племінні заводи, тоді як зразкові племінні радгоспи перетворено на 65 державних племінних заводів. Державні племінні репродуктори і стайні стали основою для створення 57 державних станцій по племінній справі і штучному осіменінню. Організовано також 420 державних і міжколгоспних станцій зі штучного осіменіння сільськогосподарських тварин (Бородай, 2012, с. 98).

Відбулися певні трансформації в координуванні системи племінної справи в республіці. Так, у 1959 р. на базі Головного управління племінних радгоспів і Українського тресту кінних заводів Міністерства сільського господарства УРСР відповідно до п. 3 постанови Ради Міністрів УРСР № 1808 від 24 грудня 1958 р. створено Республіканський трест племінних заводів. Трест координував селекційно-племінну роботу з удосконалення наявних порід худоби; вирощування молодняка для племінних господарств, державних станцій з племінної роботи; впровадження завершених наукових розробок і передового досвіду тощо (ЦДАВО України, ф. 4861, оп. 1, спр. 3, арк. 1–2). У цей період науковими установами вдосконалено техніку штучного осіменіння, методи стимуляції та синхронізації статеві функції худоби. Впроваджено

метод довготривалого зберігання біоматеріалу ссавців. Удосконалено прийоми племінного обліку походження тварин та їх оцінки з урахування якості отриманого потомства тощо. Розроблено методичні основи перспективного планування та підготовлено плани селекційно-племінної роботи для окремих господарств і порід (Рузский, Эйсер, Кравченко, & Левантин, 1967, с. 36–38).

Наступний період пройшов під гаслом переведення тваринництва на індустріальну основу, що передбачало поряд з організацією сталого кормової бази та комплексної механізації розроблення ефективних заходів селекційно-племінної роботи на основі досягнень сучасної науки. Відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про збільшення виробництва яєць і м'яса птиці в приміських зонах великих міст і промислових центрів» (8 січня 1963 р.) проводили комплектування птахофабрик племінною птицею відповідно до їх спеціалізації, вдосконалювали наявні породи на основі зростання яйценоскості, м'ясних якостей і швидкості птиці за відповідної оплати фуражу (ЦДАВО України, ф. 4861, оп. 1, спр. 4, арк. 24–26).

За постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про організацію виробництва яєць і м'яса птиці на промисловій основі», створено Союзне управління птахівничої промисловості СРСР та союзно-республіканські управління або птахівничі трести. У республіках за необхідності відкривали республіканські, крайові, обласні та міжобласні спеціалізовані трести з управління птахофабриками, спеціалізованими птахівничими радгоспами та інкубаційно-птахівничими станціями з їх підпорядкуванням птахопромам союзних республік. Задля поліпшення дослідної роботи при Птахопромі СРСР створено Науковий центр з птахівництва, який здійснював координування наукових досліджень, що виконувалися дослідними установами та навчальними закладами (ЦДАВО України, ф. 4861, оп. 1, спр. 4, арк. 28–29).

На удосконалення організаційних основ селекційно-племінної служби помітний вплив здійснила постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи з поліпшення племінної справи в тваринництві і подальшого розвитку штучного осіменіння сільськогосподарських тварин» (9 червня 1970 р.). На її виконання у 1971–1975 рр. в кожній області, краї, автономній і союзній республіці створено головні державні станції по племінній роботі та штучному осі-

менінню. Задля забезпечення належних умов випробування племінних якостей свиней і птиці, спрямованого добору кращих особин для репродукції стада визнано доцільним організацію державних контрольно-випробувальних станцій (Черненко & Смиртюков, 1972, с. 146–148).

Доречно зазначити, що керівництво селекційною роботою залишалось централізованим і багатовідомчим, здійснювалося міністерствами сільського господарства та головними управліннями з племінної справи союзного та республіканського масштабів. Республіканські, крайові та обласні державні інспекції з племінної справи, а також державні станції з племінної справи і штучного осіменіння підпорядковувалися республіканським, крайовим та обласним управлінням сільського господарства. Для оптимізації організаційної бази селекційної роботи при Головному управлінні племінної справи Міністерства сільського господарства СРСР сформовано Раду з племінної справи в тваринництві. До завдань Міністерства сільського господарства СРСР належали: апробація нових порід і типів, ведення державних племінних книг, затвердження планів селекційно-племінної роботи з породами тощо.

Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про розвиток виробництва продуктів тваринництва на промисловій основі» (1971) зафіксовано положення щодо будівництва крупних тваринницьких комплексів; забезпечення систематичної оцінки плідників за якістю потомства; проведення їх державної апробації у товарних стадах і на станціях штучного осіменіння; впорядкування схем планового розміщення порід тощо. Подальші сподівання щодо поліпшення стану селекційно-племінної роботи в СРСР втілилися у створення науково-виробничих об'єднань (НВО), що регламентувала спеціальна постанова Ради Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 р. НВО визнано науково-виробничим і господарським комплексом, до складу якого входили науково-дослідні, конструкторські, проектно-конструкторські і технологічні організації, племінні заводи та ін. Їхня діяльність ґрунтувалася на поєднанні централізованого керівництва з порівняною господарською самостійністю самого об'єднання (Черненко & Смиртюков, 1977, с. 65–70).

Подальша інтенсифікація тваринництва зумовлювала необхідність зростання ефективності селекційно-племінної роботи,

нарошування генетичного потенціалу продуктивності тварин, поліпшення якості продукції і економічної ефективності виробництва. У зв'язку з цим за постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого поліпшення племінної справи в тваринництві» (5 травня 1978 р.) створені Всесоюзне, республіканські, крайові та обласні НВО з племінної справи в тваринництві, які представляли науково-виробничо-господарські комплекси, до складу яких увійшли, зберігаючи юридичну самостійність, наукові установи, дослідні господарства, сільськогосподарські підприємства. Республіканське НВО виконувало функції головного селекційного центру УРСР, координуючи діяльність селекційних центрів і їх філіалів. Йому підпорядковувалися Центральна дослідна станція штучного осіменіння, обчислювальний центр. Для координування наукової роботи з селекції в тваринництві при ВАСГНІЛ створено Раду по племінній справі і гібридизації. Селекційні центри накопичували і проводили генетико-математичний аналіз інформації про чисельність, якість племінного складу породи, розробляли селекційні програми, здійснювали апробацію селекційних досягнень, організовували оцінку плідників за якістю потомства, а також розробляли та впроваджували ефективні методи селекції і методики з виведення нових ліній і типів, складали комплексні плани на перспективу за породами і регіонами («Постановление ЦК КПСС», 1978, с. 12–16).

Відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого розвитку комплексної механізації сільськогосподарського виробництва і оснащення сільського господарства високопродуктивною технікою» (11 червня 1978 р.), для кожної області, краю і республіки розроблено комплексні плани селекційно-племінної роботи за видами і породами тварин. Сформульовано конкретні завдання галузевим науковим установам, селекційним центрам і племінним підприємствам щодо виведення нових порід, типів і ліній худоби. Збільшено кількість тваринницьких господарств, розширено чинну мережу племінних заводів і репродукторів, додатково створено спеціалізовані ферми для вирощування плідників, державні станції по племінній справі і штучному осіменінню, контрольно-випробувальні станції. При галузевих НДІ відкрили імуногенетичні лабораторії для оцінки тварин за якістю потомства з використанням новітніх методів

генетики, тоді як при селекційних центрах організували ради по племінній роботі з плановими породами УРСР (ЦДАВО України, ф. 4861, оп. 1, спр. 5, арк. 18–20).

Для поліпшення кадрового забезпечення при Всесоюзному НВО по племінній справі в тваринництві у 1980 р. відкрито Вищу селекційно-генетичну школу з підвищення кваліфікації спеціалістів по племінній справі та відтворенню сільськогосподарських тварин, що сприяло подальшій професіоналізації галузі (Бородай, 2012, с. 100). Планування та управління селекційно-племінною роботою, як і на попередніх етапах, здійснювали силовими, адміністративно-командними методами, тому екстенсивний підхід до кінця зламано так і не було. Розвиток галузі, яка координувалася міністерствами сільського господарства, управліннями, трестами, об'єднаннями, комітетами, главками союзного і республіканського рівня, гальмувався багатовідомчою системою управління. Наукова тематика, як і раніше, дублювалася, завершені наукові розробки не знаходили користувачів.

Останнім офіційним документом, що регламентував розвиток тваринництва радянського періоду, була «Продовольча програма СРСР на період до 1990 року», схвалена травневим пленумом ЦК КПРС (1982). У напрямі поліпшення рівня селекційно-племінної роботи поставлено завдання розширити сітку племінних господарств, більш раціонально використовувати генетичні ресурси. Заплановано становлення галузі м'ясного скотарства в районах, де є природні пасовища і можливість створення інтенсивного кормовиробництва на меліорованих землях. Передбачено впорядкувати мережу НВО на базі галузевих і зональних наукових установ і конструкторських організацій для вирощування племінної худоби.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Виділено умовні періоди становлення та розвитку селекційно-племінної справи в УРСР з урахуванням державного регулювання її організаційної структури. Період 1917–1941 рр. позначився одержавленням і централізацією управління громадським сектором тваринництва, формуванням структурованої мережі племінних господарств і репродукторів, професіоналізацією племінної служби. Упродовж 1945–1955 рр. відбувалося відновлення чинної схеми ведення племінної служби та подальший розвиток селекції у тваринництві.

Період 1956–1969 рр. пов'язаний із запровадженням біотехнологічних методів і реформуванням селекційно-племінної роботи на основі організації племінних заводів і державних станцій із племінної роботи та штучного осіменіння. Трансформаційні стратегії селекційно-племінної роботи в період 1970–1978 рр. зумовлені переведенням тваринництва на промислову основу, впровадженням нових координаційних установ – НВО, Рада з племінної справи в тваринництві. Період 1979–1980-х рр. позначився створенням Ради по племінній справі і гібридизації, селекційних центрів, рад по племінній роботі з породами, використанням комплексних підходів. Для подальшої професіоналізації племінної справи створено Вищу селекційно-генетичну школу з підвищення кваліфікації спеціалістів по племінній справі та відтворенню сільськогосподарських тварин.

На всіх етапах становлення й розвитку племінної служби в УРСР основними тенденціями державної аграрної політики були централізація і багатовідомчість управління, що не сприяло ефективному науковому супроводу галузі тваринництва, позначилося дублюванням наукових тематик, уповільненим запровадженням наукових розробок.

Джерела та література

- Бородай, І.С.** (2004). Об'єктивні чинники та етапи розвитку селекції у скотарстві України другої половини ХХ століття. *Історія української науки на межі тисячоліть*, 16, 3–9. Київ.
- Бородай, І.С.** (2012). *Теоретико-методологічні основи становлення та розвитку вітчизняної зоотехнічної науки*. Вінниця.
- Буркат, В.П., & Бородай, І.С.** (2006). *Історичні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України*. Київ.
- Дем'яновський, О.Ю.** (2014). Становлення селекції сільськогосподарських тварин як основи вітчизняної племінної справи. *Гілея*, 83 (4), 50–52.
- Зубець, М.В., Буркат, В.П., & Рубан, Ю.Д.** (2001). Розвиток вчення про генетику, селекцію і біотехнологію у тваринництві в працях українських вчених. *Генетика і селекція на межі тисячоліть*, 4, 13–30. Київ.
- Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О мерах дальнейшего улучшения племенного дела в животноводстве».* (1978). Москва.

- Романенко, И.Н.** (1957). *Развитие продуктивного животноводства Украинской ССР*. Киев.
- Рузский, С.А., Эйсер, Ф.Ф., Кравченко, Н.А., & Левантин, Д.Л.** (1967). *Племенное дело в скотоводстве*. Москва.
- ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
- Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С.** (Упоряд.). (1967а). Постановление VII съезда Советов СССР по докладам Народного Комиссара Земледелия Союза ССР и Народного Комиссара зерновых и животноводческих совхозов о мероприятиях по укреплению и развитию животноводства. *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 2, 512–518. Москва: Политиздат.
- Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С.** (Упоряд.). (1967b). Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) «О мероприятиях по развитию общественного животноводства в колхозах». *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 2, 713–719. Москва: Политиздат.
- Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С.** (Упоряд.). (1967с). Постановление СНК СССР «О мерах к развитию животноводства». *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 2, 179–184. Москва: Политиздат.
- Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С.** (Упоряд.). (1968а). Постановление пленума ЦК КПСС «Об увеличении производства продуктов животноводства». *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 4, 157–192. Москва: Политиздат.
- Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С.** (Упоряд.). (1968b). Постановление Совета Министров СССР «О мерах по обеспечению развития племенного высокопродуктивного животноводства». *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 3, 572–577. Москва: Политиздат.
- Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С.** (Упоряд.). (1968с). Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) «О мерах увеличения поголовья скота в колхозах и совхозах и повышения его продуктивности». *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 13, 121–130. Москва: Политиздат.
- Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С.** (Упоряд.). (1972). Постановление Совета Министров «О мерах по улучшению племенного дела в животноводстве и дальнейшем развитии искусственного осеменения сельскохозяйственных животных». *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 8, 146–150. Москва: Политиздат.

Черненко, К.У., & Смиртюков, М.С. (Упоряд.). (1977). Постановление Совета Министров СССР «Об утверждении положения о научно-производственном объединении». *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*, 11, 65–113. Москва: Политиздат.

References

- Borodai, I.S.** (2004). Obiektyni chynnyky ta etapy rozvytku selektsii u skotarstvi Ukrainy druhoi polovyny XX stolittia [Objective factors and stages of development of selection in cattle breeding of Ukraine of the second half of the XX century]. *Istoriia ukrainskoi nauky na mezhi tysiacholit – History of Ukrainian science at the turn of the millennium*, 16, 3–9. Kyiv [in Ukrainian].
- Borodai, I.S.** (2012). *Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennia ta rozvytku vitchyznianoï zootekhnichnoi nauky [Theoretical and methodological bases of formation and development of domestic zootechnical science]*. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Burkat, V.P., & Borodai, I.S.** (2006). *Istorychni aspekty rozvytku teorii selektsii u skotarstvi Ukrainy [Historical aspects of the development of the theory of selection in cattle breeding in Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Demianovskyy, O.Yu.** (2014). Stanovlennia selektsii silskohospodarskykh tvaryn yak osnovy vitchyznianoï plemynnoi spravy [Formation of selection of farm animals as a basis of domestic breeding business]. *Hilea – Gilea*, 83 (4), 50–52 [in Ukrainian].
- Zubets, M.V., Burkat, V.P., & Ruban, Yu. D.** (2001). Rozvytok vchenia pro henetyku, selektsiiu i biotekhnolohiiu u tvarynnytstvi v pratsiakh ukrainskykh vchenykh [Development of the doctrine of genetics, selection and biotechnology in animal husbandry in the works of Ukrainian scientists]. *Henetyka i selektsiia na mezhi tysiacholit – Genetics and selection at the turn of the millennium*, 4, 13–30. Kyiv [in Ukrainian].
- Postanovlenie TsK KPSS i Soveta Ministrov SSSR «O merakh dalneyshego uluchsheniya plemennogo dela v zhyvotnovodstve» [Resolution of the Central Committee of the CPSU and the Council of Ministers of the USSR «On measures to further improve breeding in animal husbandry»]*. (1978). Moscow [in Russian].
- Romanenko, I.N.** (1957). *Razvitie produktivnogo zhyvotnovodstva Ukrainskoi SSR [The development of productive livestock of the Ukrainian SSR]*. Kiev [in Russian].

- Ruzskiy, S.A., Eysner, F.F., Kravchenko, N.A., & Levantin, D.L.** (1967). *Plemennoe delo v skotovodstve [Breeding business in cattle breeding]*. Moscow [in Russian].
- TsDAVO Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vldy i upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Management of Ukraine] [in Ukrainian].
- Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S.** (Comps.). (1967a). Postanovlenie VII syezda Sovetov SSSR po dokladam Narodnogo Komissara Zemledeliya Soyuzo SSR i Narodnogo Komissara zernovykh i zhivotnovodcheskikh sovkhozov o meropriyatiyakh po ukreplenyi i razvitiyu zhivotnovodstva [Decision of the VII Congress of Soviets of the USSR on the reports of the People’s Commissar of Agriculture of the USSR and the People’s Commissar of grain and livestock state farms on measures to strengthen and develop livestock]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 2, 512–518. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S.** (Comps.). (1967b). Postanovlenie SNK SSSR i TsK VKP(b) «O meropriyatiyakh po razvitiyu obshchestvennogo zhivotnovodstva v kolkhozakh» [Resolution of the Council of People’s Commissars of the USSR and the Central Committee of the All-Union Communist Party of Bolsheviks «On measures for the development of public animal husbandry on collective farms»]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 2, 713–719. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S.** (Comps.). (1967c). Postanovlenie SNK SSSR «O merakh k razvitiyu zhivotnovodstva» [Decree of the Council of People’s Commissars of the USSR «On measures for the development of animal husbandry»]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 2, 179–184. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S.** (Comps.). (1968a). Postanovlenie plenuma TsK KPSS «Ob uvelichenii proizvodstva produktov zhivotnovodstva» [Resolution of the plenum of the Central Committee of the CPSU «On increasing the production of livestock products»]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 4, 157–192. Moscow: Politizdat [in Russian].
- Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S.** (Comps.). (1968b). Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR «O merakh po obespecheniyu razvitiya plem-

mnogo vysokoproduktivnogo zhitovnovodstva» [Decree of the Council of Ministers of the USSR «On measures to ensure the development of pedigree highly productive animal husbandry»]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 3, 572–577. Moscow: Politizdat [in Russian].

Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S. (Comps.). (1968c). Postanovlenie SNK SSSR i TsK VKP(b) «O merakh uvelicheniya pogolovya skota v kolkhozakh i sovkhozakh i povysheniya ego produktivnosti» [Decree of the Council of People's Commissars of the USSR and the Central Committee of the All-Union Communist Party of Bolsheviks «On measures to increase the number of livestock on collective farms and state farms and increase its productivity»]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 13, 121–130. Moscow: Politizdat [in Russian].

Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S. (Comps.). (1972). Postanovlenie Soveta Ministrov «O merakh po uluchsheniyu plemennogo dela v zhitovnovodstve i dalneyshem razvitii iskusstvennogo osemneniya selskokhozyaystvennykh zhitovnykh» [Decree of the Council of Ministers «On measures to improve breeding in livestock and the further development of artificial insemination of farm animals»]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 8, 146–150. Moscow: Politizdat [in Russian].

Chernenko, K.U., & Smirnyukov, M.S. (Comps.). (1977). Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR «Ob utverzhdenii polozheniya o nauchno-proizvodstvennom obedinenii» [Decree of the Council of Ministers of the USSR «On the Approval of the Regulation on Scientific and Production Association»]. *Resheniya partii i pravitelstva po khozyaystvennym voprosam – Decisions of the party and government on economic issues*, 11, 65–113. Moscow: Politizdat [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2020 р.